

АНАЛІЗ ХАРАКТЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСНОВНИХ ВИДІВ ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена аналізу характерних особливостей письмового, усного та машинного перекладу. Надано коротку характеристику текстам, які найчастіше підлягають перекладу, виявлено закономірності практичної роботи, пов'язаної з перекладом та діями перекладача. Серед розглянутих типів текстів для письмового перекладу особливу увагу надано науковим і науково-технічним; проаналізовано характерні риси текстів сучасних засобів масової інформації та художньо-публіцистичних есе. Серед видів усного перекладу акцент зроблено на синхронному перекладі: детально висвітлено суть механізму синхронізації, який регулює розподіл рівнів усвідомлення між компонентами діяльності перекладача. Проаналізовано філософські основи та теоретичні принципи машинного перекладу.

Ключові слова: текст, еквіваленти, відповідники, когнітивна інформація, оригінальний текст.

Статья посвящена анализу характерных особенностей письменного, устного и машинного перевода. Дана краткая характеристика текстам, которые чаще всего подлежат переводу, выявлены закономерности практической работы, связанной с переводом и действиями переводчика. Среди рассмотренных типов текстов для письменного перевода особое внимание уделено научным и научно-техническим; проанализованы характерные черты текстов современных средств массовой информации и художественно-публицистических эссе. Среди видов устного перевода выделен синхронный перевод: детально освещена суть механизма синхронизации, который регулирует распределение уровней осознания между компонентами деятельности переводчика. Проанализованы философские основы и теоретические принципы машинного перевода.

Ключевые слова: текст, эквиваленты, соответствия, когнитивная информация, оригинальный текст.

The article is devoted to the analysis of the main peculiarities of written, oral and machine interpreting. It also gives a short characteristic to the texts that are most often translated. It reveals the system of practical work, connected with translation and the translator's strategy. Among the texts meant for written translation special attention is given to scientific and technical texts; the main features of modern mass media texts and those of publicist essays have been analyzed. Among the types of oral interpretation the accent is made upon the simultaneous one: the mechanism of synchronization is explained as the one that regulates the distribution of all the levels of comprehension among the components of the interpreter's activity. Philosophical background and theoretical principles of machine translation are also analyzed.

Key words: text, equivalents, correspondent words, cognitive information, original text.

Метою цієї статті є аналіз особливостей таких основних видів перекладу, як письмовий, усний та машинний або комп'ютерний.

Розглядаючи письмовий вид перекладу, зупинімося спочатку на особливостях перекладу наукових та технічних текстів, оскільки, на наш

погляд, вони представляють неабияку складність. Пояснюється це тим фактом, що будь-який науково-технічний текст відрізняється від інших великим арсеналом допоміжних знакових систем, які є невідомими навіть для більшості носіїв даної мови. Автор при цьому виступає не від себе особисто, а як представник певної галузі знань.

Науковий текст несе когнітивну інформацію. Серед мовних засобів, які при перекладі, як правило, потребують еквівалентної передачі, можна назвати такі: семантика підмета, різноманітні засоби вираження пасивності по відношенню до формального підмета, домінування теперішнього часу дієслова, велика кількість складних слів, чітка номінативність тексту.

Домінування когнітивної інформації в науковому тексті обумовлює логічний (а не асоціативно-образний) спосіб його побудови. Це забезпечується спеціальними мовними засобами – семантичної та формальної когезії. Їх кількість у науковому тексті є настільки великою, що можна говорити про їх надлишковість. Саме остання зазвичай ускладнює процес перекладу, оскільки перекладач на свій розсуд може випустити частину повторюваних слів [1, с. 170]. Однак слід пам'ятати, що пропуск навіть маленького слова може послабити логічність тексту, й саме тому необхідно знаходити еквівалентні відповідники при перекладі засобів формальної когезії. Як правило, вони мають декілька варіантів-синонімів: *оскільки – тому що, позаяк; отже – таким чином*.

Допоміжними засобами логічної організації тексту також є графічні засоби, перш за все – шрифтові. Значуща інформація може виділятися за допомогою, курсиву, великих літер, жирного шрифту, підкреслювання та написання іншим кольором.

Найхарактернішою рисою наукового тексту є присутність у ньому великої кількості термінів. Перекладачеві слід зважати на три основні ознаки термінів, а саме їх однозначність, відсутність у них емоційної забарвленості та їх незалежність від контексту. Заміна термінів близькими за значенням словами є неприпустимою. Решта лексики наукового тексту є досить одноманітною за

складом і її називають загальнонауковим прошарком термінології. При перекладі такої лексики перекладач може спиратися на загальномовний словник (а не на спеціальний як у випадку з термінами).

Аналіз науково-технічних текстів виявив, що в них дуже часто зустрічаються скорочення. Для прийняття оптимального рішення щодо їх перекладу необхідно правильно визначати їх тип. Більшість із них мають відповідники в словниках. У цьому випадку саме ці відповідники й слід уживати при перекладі, не вигадуючи власних варіантів. Якщо ж спеціальний словник не містить певного скорочення, необхідно розшифрувати його й лише після цього надати своє власне скорочення отриманого варіанту. При цьому перекладач має орієнтуватися на тип скорочення в оригінальному тексті: якщо у вихідному тексті вжито акронім, то й у перекладі має бути акронім тощо.

Отже, засобами, які забезпечують відповідність наукового тексту його оригіналові при перекладі, є наступні: терміни, загальнонаукова лексика без оцінювального забарвлення, пасивні дієслівні конструкції, складні слова, скорочення, надлишок засобів когезії, графічні засоби логічної організації тексту. Найбільш розповсюджений вид відповідності – однозначний еквівалент.

Іншим видом текстового жанру, який може виявитися досить складним для письмового перекладу, є текст сучасних засобів масової інформації. Серед різновидів таких текстів виділяють короткі інформаційні повідомлення, тематичні статті, оголошення, інтерв'ю, есе тощо.

Однією з провідних ознак таких текстів є клішованість засобів мовного вираження та їх усталена сполучуваність. Більшість кліше містять оцінювальну конотацію на кшталт «добре»/«погано». Наприклад: «гарні здобутки», «велика майстерність» (добре), «криза довіри», «невтішні прогнози» (погано). Отже, той факт, що читач легко знаходить у тексті низку відомих оцінок, полегшує розуміння суті описуваної події взагалі [1, с. 196].

Слід мати на увазі, що в інформаційному повідомленні не завжди можна зрозуміти, на чиєму боці автор. Незважаючи на той факт, що більшість газетно-журнальних текстів містять велику кількість слів з оцінювальною семантикою,

досить часто трапляється так, що пряма оцінка відсутня. Основним стилістичним фоном даних текстів є фон писемної літературної норми мови з деякими рисами її усного варіанту.

Зазначимо, що специфіка газетно-журнального варіанту писемної літературної норми полягає не тільки у використанні вищезазначених кліше, а й фразеологізмів, що становить особливу проблему, оскільки їх неможливо перекласти послівно, й, отже, їх слід розглядати як єдине ціле. Тобто, перекладач повинен знайти в мові перекладу аналогічний фразеологізм. Якщо це неможливо, то ідіому можна замінити на фразеологічну єдність із збереженням образності [2, с. 183].

При перекладі фразеологізмів у сучасному газетно-журнальному тексті перекладач має бути дуже уважним, оскільки існує такий феномен, як деформація та контамінація фразеології. Наприклад: «*мовчати, як риба об лід*» - контамінація двох прислів'їв: «*Мовчати, як риба*» та «*Битися, як риба об лід*». Щоб правильно здійснити переклад, перекладач має знайти еквіваленти первинних прислів'їв, а потім їх переплести.

Окрім фразеологізмів і кліше, емоційна інформація в газетно-журнальному тексті передається за допомогою великого арсеналу синтаксичних засобів. Серед них можна назвати довжину та складність речень. Короткі фрази дають змогу нарощувати динаміку повідомлення, а контраст коротких простих і довгих складних речень дозволяє виділити головне.

Особливу роль у газетно-журнальному тексті відіграють так звані *модні слова*. Це можуть бути слова іншомовного походження, які тільки починають своє існування в мові, або старі слова, які несподівано розширили свій діапазон сполучуваності. Модні слова підвищують довіру читачів до тексту, підкреслюють актуальність інформації. В таких випадках перекладач має використовувати прийом лексичної компенсації – ввести до тексту перекладу модні слова мови перекладу [1, с. 201].

Таким чином, домінантами для письмового перекладу газетно-журнального інформаційного тексту є засоби, які виражають його

комунікативне завдання, - надати нове повідомлення, висловивши при цьому певну його оцінку. Серед таких засобів назвемо кліше та фразеологізми, які перекладаються варіантними відповідниками; приховані цитати або прислів'я, які перекладаються за допомогою варіантних відповідників або трансформацій; модні слова, які відтворюються за допомогою лексичної компенсації; контраст коротких і довгих речень, які передаються за допомогою функціонально подібних структур, частіше – з використанням трансформацій.

Цікавою, на наш погляд, є методологія письмового перекладу художньої публіцистики. Під цим різновидом публіцистики розглянемо есе. Як і текст газетно-журнальної публіцистики, текст есе також несе когнітивну інформацію. Той факт, що назви фірм і організацій, географічні назви є справжніми, певною мірою уподібнює есе до будь-якого тексту з газети або журналу. Однак емоційна інформація є набагато виразнішою. На тлі писемної літературної норми, яка залишається основою для есе, можна виокремити такі відхилення, як діалекти, розмовну лексику, жаргонізми тощо. В кожному окремому випадку лексична специфіка має передаватися в перекладі тими варіантами, які функціонально відповідають специфіці лексики оригіналу.

В есеїстичному тексті активно використовується емоційно-оцінювальна лексика (на відміну від газетно-журнального інформаційного тексту). Істотну роль відіграють індивідуальні засоби виразності – епітети, метафори, порівняння тощо. Перекладач, по-перше, має орієнтуватися на необхідність збереження самого виразного засобу: його не можна замінити словами тієї ж семантики в прямому значенні. По-друге, суттєвим є збереження індивідуального характеру виразного засобу. Наприклад, авторські неологізми мають зберігатися при перекладі, оскільки вони відображають авторський стиль.

Серед синтаксичних засобів відтворення емоційної інформації перше місце за частотністю посідає синтаксичний паралелізм, тобто повтор членів речення, однорідних підрядних речень, структур цілих самостійних речень. Як

правило, синтаксичний паралелізм супроводжується лексичним повтором, а інколи – фонемним повтором.

Слід підкреслити такий феномен есеїстики, як її алюзивність [3, с. 79]. Автори використовують контекст світової художньої літератури, фонові знання з різних галузей людської діяльності, біблейські сюжети тощо. Інколи перекладачеві видається досить складним розтлумачити натяки й приховані цитати, оскільки вони розраховані на компетентних читачів.

Отже, домінантами при перекладі есе є засоби, які відтворюють когнітивну, емоційну та естетичну інформацію. Оформлення емоційної інформації здійснюється за рахунок варіантних відповідників із збереженням стилістичного забарвлення (жаргон, розмовна лексика). Приховані цитати виявляються за допомогою збору фонових відомостей і можуть коментуватися (в разі потреби) при перекладі. Синтаксичні засоби оформлення емоційності передаються за допомогою функціонально відповідних засобів мови перекладу. Естетична інформація – індивідуальні виразні засоби – передається варіантними відповідниками або трансформаціями із збереженням індивідуальних засобів даної фігури: епітета, порівняння, метафори тощо.

Говорячи про усний вид перекладу, пропонуємо зупинитися на синхронному перекладі, оскільки він відрізняється від інших видів перекладацької діяльності своєю структурою, швидкістю виконання перекладацьких дій і характером лінгвістичних трансформацій у межах лексико-граматичної організації висловлювань мовця.

Головна особливість структури діяльності синхронного перекладача полягає попри все в регулярному суміщенні в часі процесів, що в інших випадках перекладацької діяльності може бути лише окремим випадком. Цими процесами є слухання мовлення на одній мові, вирішування перекладацьких завдань і говоріння на іншій мові. В умовах синхронного перекладу зазначені процеси набувають форми орієнтування в вихідному тексті, пошуку або вибору перекладацьких рішень із низки наявних, а також їх реалізації [5, с. 106].

При високому, професійному рівні володіння синхронним перекладом процеси орієнтування в вихідному тексті, вибору перекладацьких рішень і їх реалізації координуються таким чином, що їх паралельне протікання набуває статусу регулярного явища. Механізм почергового здійснення орієнтування в вихідному тексті та породження мовлення мовою перекладу відіграє певну роль при такій координації, однак її основу складають інші механізми та чинники, особливо при перекладі промов, які вимовляються в середньому й швидкому темпі.

Одним із головних механізмів подібного роду є ієрархічно організований механізм регулювання діяльності, який забезпечує дійсно паралельне й одночасне здійснення трьох процесів – механізм синхронізації [5, с. 108].

Отже, механізм синхронізації регулює розподіл рівнів усвідомлення (від актуального усвідомлення до несвідомого контролю) між компонентами діяльності перекладача. Провідний рівень усвідомлення при цьому націлено на творчі компоненти діяльності, якими, як правило, є обробка, зіставлення й аналіз інформації, необхідної для здійснення адекватної дії, й особливо прийняття рішення щодо вибору одного варіанту з певної кількості можливих. Рівні регулювання, які знаходяться на щабель нижче в даній ієрархії, керують технічними компонентами діяльності, до яких можна віднести й реалізацію прийнятого рішення.

Зазначимо, що механізм синхронізації може успішно функціонувати й без активної участі свідомості лише за умови безперебійного функціонування цілої низки мовленнєвих навичок, іншими словами – тільки при найнижчих рівнях регулювання. Навички, які діють без актуальної свідомості, забезпечують у першу чергу звукоутворення, морфологічні та словоутворювальні аспекти перекладацьких дій, а іноді й вибір лексичних і синтаксичних засобів.

Синхронізуючи протікання трьох процесів, які складають діяльність перекладача, механізм синхронізації вимагає істотних обмежень від кожного з них.

Так, орієнтування в мовленні оратора при функціонуванні механізму синхронізації базується на фрагментарному, переривчастому його сприйнятті. Слова, які вибірково сприймаються перекладачем під час орієнтування в мовленні промовця, складають повідомлення, яке дуже схоже за своїм стилем на телеграму. Отже, говорячи про орієнтування перекладача в мовленні оратора, можна говорити про телеграфний стиль сприйняття. Якщо взяти масштаб одного слова, то уривчастість може виражатися в сприйнятті лише деяких складів слова, які формують його загальний звуковий контур. До того ж деякі слова і словосполучення сприймаються лише на базі впізнавання слухових образів без їх артикуляційного відтворення.

Пошук або вибір перекладацьких рішень в умовах дійсної синхронності ґрунтується значною мірою на використанні «домашніх перекладацьких заготовок». Багатий досвід і глибокі знання перекладача зводять до мінімуму випадки, коли потрібен дійсно творчий пошук рішення. У виконанні досвідчених перекладачів синхронний переклад зводиться до вирішення стереотипних завдань з використанням багатого запасу лексичних, фразеологічних і синтаксичних еквівалентів, відпрацьованих до рівня умовно-рефлекторної реакції.

Обов'язковою умовою успішного функціонування механізму синхронізації є також глибоке орієнтування перекладача в ситуації спілкування, прогнозування на цій підставі мети, теми, змісту й мовної форми висловлювань оратора, готовність до вирішення наступних перекладацьких завдань і постійний розвиток і уточнення власних прогнозів у ході перекладу.

Паралельне здійснення орієнтування в вихідному тексті, пошуку й прийняття перекладацьких рішень та їх реалізація відбувається на межі мовленневорозумових здібностей людини. Формування механізму синхронізації є можливим лише в результаті довгого цілеспрямованого тренування й розвитку мовленневих і перекладацьких навичок і вмінь.

На відміну від послідовного перекладу, де перекладач може виправляти свої помилки та обмовки, перекладач-синхроніст не має часу для виправлень і

переробки своїх висловлювань. Головним методом синхронного перекладу виступає трансформаційний: у зв'язку з часовими обмеженнями перекладач відтворює короткі фрагменти вихідного тексту, трансформуючи їх згідно з граматику мови перекладу [4, с. 138].

До специфічних особливостей діяльності синхронного перекладача можна віднести також менший, ніж у інших видах перекладу, масштаб перекладацьких дій. Якщо в інших видах перекладу об'єктами окремих перекладацьких дій виступають, як правило, окремі фрази та понадфразові єдності то в синхронному перекладі перекладацькі дії здійснюються над інтонаційно-смісловими одиницями типу синтагм і ритмічних груп, синтаксичними блоками та іншими частинами висловлювань. Навички та вміння вирішувати перекладацькі завдання, набуті в інших видах перекладу, виявляються недостатніми для синхронного перекладу.

Темпоральні характеристики діяльності синхронного перекладача також відносяться до найістотніших особливостей синхронного перекладу, оскільки він є самим швидким видом перекладу. Вихідний текст має перекладатися з тією ж швидкістю, з якою він промовляється оратором. Перекладацькі навички та вміння, які надійно функціонують в інших видах перекладу, починають давати збої, якщо перекладач без спеціальної підготовки починає випробовувати себе в синхронному перекладі.

Темпоральні характеристики, які мають відношення до синхронного перекладу в цілому, проявляються різною мірою під час процесів орієнтування в вихідному тексті, пошуку або вибору перекладацьких рішень та їх реалізації.

Так, дефіцит часу найбільше відчувається під час орієнтування в вихідному тексті оскільки воно націлене на переклад, вилучення інформації відповідно до змісту висловлювань, їх синтаксичної організації та лексико-граматичного наповнення.

Процес пошуку й прийняття перекладацьких рішень також характеризується дефіцитом часу. Практично кожні 1-3 секунди перекладач вирішує чергове перекладацьке завдання: визначає або уточнює синтаксичну

структуру висловлювання мовою перекладу та її конкретне лексичне наповнення.

Процес реалізації перекладацьких рішень, який представляє собою породження мовлення мовою перекладу за заданою програмою, не підлягає сильному тиску з боку чинника часу. Складності цього процесу пов'язані не з його швидкістю, а з необхідністю його існування паралельно з іншими процесами. Промовляння мовою перекладу в темпі, що виходить за межі індивідуального оптимального діапазону перекладача, порушує біг інших процесів, особливо процесу орієнтування в вихідному тексті, і в кінцевому рахунку відбивається на якості перекладу.

Специфіка лінгвістичних трансформацій лексико-граматичної організації висловлювань оратора в синхронному перекладі має дві сторони.

По-перше, необхідність перекладу мовлення оратора за послідовними відрізками, які, як правило, є меншими, ніж фраза, змушує перекладача приймати рішення щодо синтаксичної структури висловлювання та її лексичного наповнення лише на основі орієнтування в його перших компонентах. Тому синтаксична організація тексту мовою перекладу відрізняється від синтаксичної організації текстів, виконаних в інших умовах, за ступенем близькості до вихідної синтаксичної структури.

По-друге, необхідність комбінування в часі орієнтування в вихідному тексті, пошуку та прийняття перекладацьких рішень та їх реалізації, а також необхідність дотримання темпу мовлення мовою перекладу в межах звичного діапазону змушують перекладача скорочувати довжину тексту мовою перекладу за рахунок інформаційної надлишковості мовлення оратора.

Обидві лінгвістичні особливості синхронного перекладу – специфічна трансформація синтаксичної структури та утискання тексту мовою перекладу – зумовлюють наявність відповідних умінь та навичок у структурі професійних кваліфікацій синхронного перекладача.

Аналіз філософських основ і теоретичних принципів машинного перекладу виявив, що останній не враховує сутність природної мови й, з огляду

на цей факт, не в змозі подолати принцип зведення змісту, що перекладається, до ідентичних для всіх мов логічних компонентів та визначених синтаксичних правил.

Найбільш наявно розбіжності між природною та машинною мовами можна продемонструвати під час перекладу художнього тексту. В останньому чітко визначається суб'єктивний аспект або аспект переживання. Саме він відрізняє процес перекладу художнього тексту від процесу, побудованого за машинними правилами, який зводиться до єдності тільки логічних компонентів змісту певного контексту. Отже, загальновідомим є той факт, що машинний переклад наразі обмежується текстами, які представляють досить вузькі галузі знань.

Такими є особливості основних видів перекладу в сучасному перекладознавстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика. - СПб: Лениздат; Изд-во «Союз», 2003. – 288 с.
2. Латышев Л.К., Семенов А.Л. Перевод: теория, практика и методика преподавания. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
3. Миньяр-Белоручева А.П., Миньяр-Белоручев К.В. Английский язык. Учебник устного перевода. – М: Изд-во «Экзамен», 2004. – 350 с.
4. Мірам Г.Е., Дайнеко В.В. Основи перекладу: Курс лекцій з теорії та практики перекладу для факультетів та інститутів міжнародних відносин. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 240 с.
5. Ширяев А. Ф. Синхронный перевод: Деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода. - М.: Воениздат, 2009. - 183 с., ил.